

Od listine do skrinjice

Starejša zgodovina v muzeju

60 let

Gorenjskega
muzeja

STAREJŠA ZGODOVINA V MUZEJU

»Nihče med zgodovinarji za napoleonske vojne ni nikoli slišal topovskega grmenja pri Slavkovu. In nihče med našimi zgodovinarji, če vzamemo še slovenski primer, ne bo mogel nikoli podoživeti ustoličenja na Gosposvetskem polju, tesnobe in napetega vzdušja med kmetiskim prebivalstvom v času kmečkih uporov in turških vpadov ali seči v roko Primožu Trubarju in Antonu Tomažu Linhartu. Mrtvih ni mogoče oživiti, preteklih pojavov ne ponoviti. Zgodovinar v nasprotju z raziskovalcem sodobnosti ne more nikoli osebno preveriti dejstev, ki jih proučuje. Srečevanje s preteklostjo in z zgodovino je lahko le »posredno«: zgodovini »sežemo v roke« in jo »primemo za besedo«, ko se dotaknemo njenih sledov ali zazremo v njeno zapuščino,«¹ je zapisal zgodovinar dr. Peter Vodopivec.

Prav v muzejih so naši stiki s preteklostjo in z njeno zapuščino nenehni. Različne predmete so pred prihodom v muzej uporabljali ljudje. Z njimi so si organizirali in lajšali življenje. Zato lahko trdimo, da so predmeti eden najbolj legitimnih preostankov preteklosti in tako prvovrsten zgodovinski vir. Predmeti ne morejo govoriti sami zase, zato jih muzealci poskušamo oživiti – zgodovinar tudi z raziskovanjem pisnih zgodovinskih virov, ki predmete in njihove zgodbe postavi v prostor in čas.

V Gorenjskem muzeju se je po letu 1960 pokazala potreba po kustosu, ki bi se ukvarjal s starejšo zgodovino. To je pomenilo, da ne bi bil osredotočen le na čas druge svetovne vojne, ki je bil takrat najbolj aktualen. Vendar so bili nekateri v muzejski stroki mnenja, da se starejše zgodovine muzeološko ne da predstaviti. Zapuščina prve kustodinje Oddelka za starejšo zgodovino Majde Žontar dokazuje nasprotno. Skozi tri desetletja so z njenim strokovnim delom

nastajale zbirke kulturnozgodovinskih predmetov, starih razglednic, starih fotografij, drobnega tiska, listin in numizmatike. Ob tem pa proučevanje pisnih zgodovinskih virov in sodelovanje s sorodnimi strokovnimi institucijami, kar je pripomoglo k nastanku odmevnih razstav. Začrtano delo nadaljuje Marjana Žibert, ki si prizadeva, da bi skozi zgodbe muzejskih predmetov odkrivali, kako so skozi stoletja naši predniki urejali medsebojne odnose, kako so organizirali življenje v družbi in državi, kako so gospodarili in pridobivali dobrine, si razlagali različne dogodke v družbi in tudi pojave iz narave, kaj so mislili o svojem času, o življenju in smrti ...

OD LISTINE DO SKRINJICE

Muzejske zgodbe o preteklih stoletjih Kranja imajo mnogo izhodišč. Eno med njimi je leto 1256, ko je koroški vojvoda Ulrik III. Španhajmski podelil Ortenburžanom zemljišče

Listina z datacijo 1566, marec 14., ki jo je izstavil Janž Khisl.

Poleg arheoloških najdb so mnoge listine najstarejša ohranjena dediščina Gorenjskega muzeja. Listine v zbirki so dobile dokončno mesto v kranjskem mestnem arhivu, ki je nastajal od 14. stoletja. Njihovi zapisi nam dajejo vpogled v vsakdanje življenje Kranjčanov v poznem srednjem in novem veku.

Železna skrinjica,
18. stoletje

Skrinjica z intarzijo,
19. stoletje

Skrinjica za šivalni
pribor, 19. stoletje

Gradnja Savskega mostu, 1909

Kranj s Savskim
mostom od 1910
do 1925

Zbirka starih razglednic je ena največjih, ki je omejena le na Gorenjsko. V zbirki je zbranih nad tri tisoč petsto razglednic, ki časovno segajo v zadnje desetletje 19. stoletja do druge svetovne vojne. Na njih so upodobljena gorenjska mesta in vasi. Zaključeno celoto predstavljajo planinske razglednice.

Meščanski predmeti iz časa od 17. do začetka 20. stoletja dopolnjujejo kulturnozgodovinsko zbirko. Govorijo muzejske zgodbe o meščanskem načinu življenja, ki so ga določale vrednote: gospodarski uspeh, utrjevanje družbenih vezi in družina, ki je dajala osebno varnost.

za zidanje utrdbe v srednjeveškem mestu Kranju. Stolp, ki so ga zgradili nad sotočjem Save in Kokre, je postal zametek današnjega gradu Khislstein. Sredi 16. stoletja je kranjski grad kupil Janž Khisl, lastnik ljubljanskega gradu Fužine, mlina za izdelavo papirja in steklarne. V pisnih virih, v zbirki listin Gorenjskega muzeja, je listina, v kateri je zapisano, da je bil med drugim tudi svetovalec nadvojvode Karla, vojaški blagajnik Vojne krajine in zastopnik kranjskega deželnega glavarstva. Posredoval je v sporu med kranjskim mestnim svetom in šmartinskim župnikom, ki na Gaštejski loki ni smel pasti živine. Spor so rešili v korist Kranjčanov. Predmet različnih nesoglasij med Kranjem in freisinškim gospodstvom je bil tudi Savski most, ki so ga zgradili v sredini 13. stoletja. Freisinški škofje niso bili naklonjeni njegovi uporabi, ker so trgovski promet usmerjali južno od Save. V sredini 15. stoletja je most postal tako nevaren, da so ga Kranjčani morali popraviti. A kot vedno je primanjkovalo denarja.

Oglejski patriarh Ludvik je zato kranjskim meščanom za dvajset let podelil privilegij, da so lahko dobili popolni odpustek, če so prispevali denar za popravilo. Kakšni so bili učinki privilegija, ne vemo, ker je Paolo Santonino ob koncu 15. stoletja zapisal: »Čez reko Savo smo se prepeljali v čolnu, ker je silno narasla reka podrla most. Ta reka vali deroče vodovje, teče tik pod mestom Kranjem in se lahko primerja s Sočo.«² Kranjčani so tu pobirali mostnino, da so lažje vzdrževali most. Ustanovili so celo poseben t. i. nakladniški urad, ki je bdel nad denarjem. Finančna paznika sta nadzirala trgovce, da se niso izmuznili plačilu. »Denar je stavlil nakladničar v skrinjo, ki je imela dva ključa,« je zapisal dr. Josip Žontar.³ Skrinja je bila najverjetneje železna.

Mestni obrtniki, ki so bili združeni v cehih, so listine s privilegiji, sezname članov ter druge dokumente, pečatnike, obredne sveče in denar spravljali v skrbno zaklenjene cehovske skrinjice. Sploh pa so bile različne

Živinski sejem, po 1930

Prevoznik Stanko Likozar, po 1930

Sejamski dan, po 1920

V tovarni IKA, po 1930

Izstavljeni računi kranjskih podjetnikov, po 1900

V zbirki starih fotografij je nad tisoč sto po vsebini raznolikih fotografij, ki so jih fotografi posneli od šestdesetih let 19. stoletja pa vse do sredine 20. stoletja. Več kot tisoč fotografij je tudi v družinskih albumih, ki ohranjajo spomin na kranjske meščanske družine, na prvo svetovno vojno in bohinjsko preteklost.

V zbirki drobnega tiska so dokumenti, ki spominjajo na prva gorenjska društva, na obrtnike in podjetnike ter na posameznike, ki so v 19. stoletju in kasneje izstopali s svojimi dosežki.

skrinjice tudi med meščani priljubljen kos notranje opreme. V skrinjicah so shranjevali dokumente in denar, dragocene družinske in osebne predmete. V njih so dobili svoje mesto tudi pisma, razglednice ali fotografije, in tudi pisalni pribor. Ženske pa so v različnih skrinjicah imele šivalni pribor. Zares izjemni so pisni zgodovinski viri, ki nam sporočajo, čemu so bile namenjene skrinjice. V enem od policijskih poročil iz sredine 19. stoletja najdemo nekaj drobcev. V noči med 21. in 22. aprilom 1852 so župniku Filipu Grošlju v Ljubnem tatovi ukradli kar nekaj dragocenih predmetov in denarja. Zanimala jih je tudi majhna skrinjica z ročajem, oblečena v rdečkasto usnje. Ob robovih je bila pozlačena, znotraj pa prevlečena z rdečim žametom. Župnik Grošel je v njej hranil devet srebrnih žlic, dvanajst nožev s srebrnimi roči in dvanajst srebrnih žličk. Ves pribor je imel vgravirano letnico 1807 in začetnici P. P. (Peter Pollinger).⁴ Skrinjice, ki so se ohranile do današnjih dni, in zapisi o njih nam govorijo

o spretnosti in navdihu večinoma anonimnih mizarjev, rezbarjev, slikarjev, kovačev, ključavničarjev in drugih mojstrov.

V Kranju so obrtniki skozi stoletja oskrbovali meščane s svojimi izdelki in storitvami. Največ je bilo mlinarjev, pekov, mesarjev, gostilničarjev, kovačev, čevljarjev, barvarjev. Svoje izdelke so prodajali na tedenskih in letnih sejmihi. Savski most je bil ves čas pomemben za sejmsko in trgovsko dejavnost. Zaradi izredno slabega stanja mostu so na začetku 20. stoletja stekle priprave za gradnjo novega. Ob koncu leta 1909 so dogradili nov betonski most, ki je bil 129 metrov dolg in sedem metrov širok. Slonel je na treh stebrih, posebnost je bila

1 Peter Vodopivec: *Dokumenti slovenstva*, Ljubljana, 1994, str. 5.
2 Paolo Santonino, *Popotni dnevniki 1485-1487*, Celovec, 1992, str. 40.
3 Josip Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana, 1939, str. 96.
4 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Občina Kranj (SI_ZAL_KRA/0002), t. e. 22, a. e. 381.

Numizmatična zbirka je nastajala v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, ko je Gorenjski muzej v sodelovanju z numizmatičnim društvom pripravil več razstav. Najstarejši novci so iz 17. stoletja. Zbirka dokazuje tudi hitro menjavanje državnih okvirjev na naših tleh v 20. stoletju.

Avstro-ogrske krone iz začetka 20. stoletja

konstrukcija obokov. Ob mostu pod Jelenovim klancem pa je v tem času uspešno delovalo podjetje Vinka Majdiča, ki je proizvajalo elektriko. Njegov oče Peter je v Kranj prišel v sedemdesetih letih 19. stoletja in od Leopolda Jugovica odkupil mlin. Majdičevi so znani po tem, da so z mlevskimi izdelki uspešno zalagali evropske in čezmorske dežele.

V drugi polovici 19. stoletja, ko je v naše kraje prišla že-

leznica, so nekateri kranjski obrtniki zaradi cenejših uvoženih izdelkov svojo dejavnost morali opustiti. Nekateri so odprli trgovine in prodajali izdelke, ki so jih prej izdelovali. Kranj pa je še vedno ostajal sejemska mesto. Tržni red je določal sejemske dni v tednu in letu. Zapisali so tudi, kje v mestu je dovoljeno prodajati določeno blago. Med drugim je bilo v Savskem predmestju živinsko sejmišče za prodajo govedi, prašičev, konj in drobnice.

Summary

Od listine do skrinjice

Starejša zgodovina v muzeju

The Department for Medieval and Modern History at the Gorenjska Museum was founded in the 1960s with the aim of collecting, documenting and presenting the Gorenjska region from the Middle Ages to the early decades of the 20th century. The first exhibitions informed visitors about their local history and about a number of important themes from the cultural, economic, social and political history of Gorenjska. In addition, the exhibitions drew attention to the importance and preservation of cultural heritage. This meant a gradual emergence of collections connected with medieval and modern history, which are constantly added to. Objects belonging to townspeople from the 17th to the early 20th century complement the cultural-historical collection. The collection of old Gorenjska postcards documents settlements and mountains of the area as they were a hundred and more years ago.

Old photographs tell us about the people of Gorenjska and interesting events captured by photographers after 1870. Of particular value is the collection of documents preserving fragments of the everyday life of the people of Kranj from the 14th century onwards. The small print collection contains documents that remind us of the first societies in Gorenjska, of craftsmen and businessmen, as well as of the individuals whose achievements stand out in the 19th century and later. The numismatic collection attests to the rapid changes of state authorities in the 20th century. The objects that we look after cannot speak for themselves and so the museum tries to bring them to life – historians can do this with the help of research into written sources, thus placing objects and their stories into the proper time and place.

Avtorica besedila in izbor predmetov: mag. Marjana Žibert

Predmeti: zbirke Gorenjskega muzeja

Restavriranje in konzerviranje: Marjanca Jeglič, mag. Irena Jeras Dimovska

Fotografije: Boštjan Gunčar

Prevod: David Limon

Jezikovni pregled: Judita Babnik

Grafično oblikovanje in oblikovanje razstave: Barbara Bogataj Kokalj, Studio Aleja, d. o. o.

Tisk: Medium d.o.o.

Izdal: Gorenjski muzej, zanj Marija Ogrin

Naklada: 700 izvodov

Kranj, oktober 2013

www.gorenjski-muzej.si

Pripravljeno ob 60-letnici Gorenjskega muzeja. Izdajo publikacije in razstavo sta omogočila Mestna občina Kranj in Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport Republike Slovenije.

GORENJSKI
MUZEJ

MESTNA OBČINA KRANJ

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST, KULTURO IN ŠPORT